

Особливості експертної діяльності під час збройної агресії РФ та післявоєнної відбудови України

Ігор Пиріг,

д-р юрид. наук, проф., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро,
Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8391-067X>, e-mail: pira@ua.fm

Розглянуто особливості діяльності осіб, які мають спеціальні знання, і результати такої діяльності під час розслідування воєнних злочинів. Увагу акцентовано на участі спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Досліджено види експертиз, які призначають під час розслідування воєнних злочинів, і можливості використання висновків експертиз у міжнародних судах.

Ключові слова: розслідування; експертна діяльність; слідчі (розшукові) дії; експертиза; спеціаліст; експерт.

Features of Forensic Practice During the Russian Federation Armed Aggression and Post-War Reconstruction of Ukraine

Ihor Pyrih

This article has examined the peculiarities of forensic examiners and non-forensic professionals' practice, its outcomes regarding war crimes investigation. It focuses on non-forensic professionals' role in investigative (search) actions. It also outlines the types of forensic examination usually appointed during war crimes and defines whether forensic file reports are applicable for international trials.

Keywords: investigation; forensic practice; investigative (search) actions; forensic examination; non-forensic professional; forensic examiner.

Під поняттям судово-експертної діяльності ми розуміємо регламентовану законодавством діяльність осіб, які мають спеціальні знання й уповноважені сторонами провадження на виконання дій, змістом яких є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ із метою надання науково обґрунтованих висновків для їх використання під час розслідування та судового розгляду справ [1, с. 37—38]. Основними суб'єктами судово-експертної діяльності є спеціаліст (ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України, далі — *КПК України*), якого залучають до проведення слідчих (розшукових) дій, та експерт, який проводить судову експертизу (ст. 69 КПК України) [2]. Діяльність спеціаліста й експерта взаємопов'язані, оскільки від кількості та якості вилучених спеціалістом об'єктів під час проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема, огляду місця події) залежать результати проведеного дослідження цих об'єктів і повнота й об'єктивність експертних висновків.

Розглянемо основні напрями судово-експертної діяльності, пов'язані із розслідуванням воєнних злочинів. Найбільш вагомим слідчою дією під час розслідування воєнних злочинів є огляд місця події. Оглядом місця події можуть бути: ділянки місцевості, на яких залишилися сліди від бомбардування, ракетного або іншого ураження; окремі будівлі, гаражі, сараї зі слідами влучання боєприпасів; воронки від снарядів, ракет; ділянки місцевості, на якій знаходяться нерозірвані міни, боєприпаси, ракети або їхні частини, вогнепальна зброя; місця поховань, можливо масових; трупи та частини тіл на місці їх виявлення тощо [3, с. 349]. Практика проведення оглядів місць події свідчить, що до їх проведення найчастіше залучають спеціалістів підрозділів із техніко-криміналістичного забезпечення слідчих підрозділів поліції. Зважаючи на значну кількість місць подій і, відповідно, значний обсяг виконуваної роботи та її складність, поряд з означеними підрозділами до огляду місця події можуть також залучити фахівців НДЕКЦ МВС України. Позитивним і вкрай необхідним сьогодні є залучення до розслідування воєнних злочинів фахівців експертних установ Міністерства юстиції України, зокрема Київського НДІСЕ та ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» як спеціалістів під час оглядів місць події [4], так і як експертів передусім у галузі дослідження зброї (зокрема, гранатометів і ствольної артилерійської зброї).

У разі залучення спеціалістів різних відомств проблемними є питання щодо доцільності їх залучення, коли на підготовчому етапі слідчий вирішує, яких саме спеціалістів потрібно залучити та в якій кількості, і налагодження їхньої взаємодії безпосередньо на місці події. Традиційно, проблемним є також питання забезпечення спеціалістів сучасними техніко-криміналістичними засобами, хоча у цьому напрямі є позитивні тенденції. Станом на сьогодні всі обласні підрозділи з техніко-криміналістичного забезпечення поліції мають сучасні пересувні криміналістичні лабораторії з відповідним обладнанням для забезпечення огляду місця події. Окрім централізованих поставок обладнання, експертні підрозділи використовують допомогу країн-партнерів. Наприклад, нещодавно КНДІСЕ отримав від уряду Німеччини 3D-сканер *FARO Laser Scanner Focus S* і комп'ютер для оброблення відео, що сприятиме роботі судових експертів та впровадженню новітніх методів і засобів швидкого, безпечного та якісного фіксування воєнних злочинів росії, учинених на території України [5].

Для приєднання вилучених під час огляду місця події об'єктів до матеріалів кримінального провадження як доказів потрібна їх верифікація, тобто встановлення причиново-наслідкового зв'язку зі злочинними подіями. У цьому процесі значне місце належить експертизі. Висновки експертизи є вагомим засобом доказування під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення (зокрема, воєнних злочинів). Окрім того, значення експертизи в сучасних умовах зростає, оскільки злочини, учинені рф на території України, розглядатимуть не тільки українські суди, а й міжнародні, зокрема Міжнародний кримінальний суд (далі — МКС). Процес розслідування воєнних злочинів є складним, а вимоги до подання матеріалів до МКС доволі високі, тому докази, які Україна надасть до суду, мають бути переконливими.

Розглянемо окремі види експертиз, які, на нашу думку, мають пріоритетне значення під час розслідування воєнних злочинів і кількість яких має збільшитись як на сучасному етапі, так і після перемоги та післявоєнної відбудови країни.

Найбільш значущою сьогодні є експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Об'єктами дослідження є вогнепальна зброя та боєприпаси; сліди зброї, сліди пострілу й ситуаційні обставини пострілу; гранатомети реактивні й неактивні, міномети, артилерійські гармати; протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо. До основних завдань досліджень належать: установлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або до боєприпасів; визначення їхніх виду, моделі та калібру; стану зброї, боєприпасів до неї та придатності їх для використання за призначенням. Особливо важливими є встановлення групової належності боєприпасів, зокрема ракет, до зброї, яку використовує країна-агресор.

Експертизу вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху призначають для визначення: самого факту вибуху пристрою на місці події, його виду й потужності; належності об'єкта до вибухових пристроїв або боєприпасів, його класифікація та спосіб виготовлення. Експертиза вибухових речовин визначає: належність об'єкта до вибухових речовин або їхніх компонентів; спосіб виготовлення вибухових речовин; наявність мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях; вихідну речовину, використану для вибуху; спільну родову (групову) належність вибухових речовин.

Важливою є інженерно-технічна експертиза, а саме такі її види: будівельно-технічна; пожежно-технічна; оціночно-будівельна; інженерно-екологічна. Для забезпечення відшкодування шкоди, завданої об'єктам цивільної інфраструктури проводять оціночно-будівельну й будівельно-технічну експертизи, що визначають технічний стан будівель, споруд та інженерних мереж, причини пошкоджень і руйнувань об'єктів та їхніх елементів; вартість будівельних робіт, пов'язаних із відновленням будівель. Проведення інженерно-технічних експертиз сьогодні можливо лише на території, підконтрольній Україні. Після деокупації всіх територій України кількість

оціночно-будівельних експертиз прогнозовано зросте, оскільки відновлення зруйнованих будівель і споруд потребуватиме встановлення їхньої вартості.

До воєнних злочинів також належить: екоцид, тобто масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів і вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Серед скоєних російськими військовими протиправних дій — окупація Чорнобильської АЕС, яка є складовою радіаційно-екологічного біосферного заповідника, коли російські військові будували окопи безпосередньо в зоні радіологічної активності, не усвідомлюючи ризиків для самих себе й оточення. Значну екологічну загрозу становить знищення Каховської ГЕС, руйнування природних заповідників і зменшення біорізноманіття, забруднення ґрунтів і водних джерел, а також пожежі на сільськогосподарських угіддях, що призводить до неможливості їх подальшого використання. Ці факти свідчать про вчинення росією екоциду на території України. Зважаючи на негативний вплив воєнних дій на навколишнє природне середовище, значну роль відіграє проведення екологічної експертизи, що визначає вплив техногенних чинників на стан екосистеми, оцінює наслідки, що настали, і визначає розмір відшкодування збитків, завданих державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства, і збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного й рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій і застосування військової техніки та озброєння.

Під час розслідування воєнних злочинів і формування доказової бази з перспективою розгляду справ у міжнародних судах, широкого застосування набув Протокол Берклі, який містить рекомендації щодо використання цифрової інформації, яка є у відкритому доступі. Під час розслідування для отримання оперативної інформації також використовують технології *OSINT* (англ. *Open source intelligence*), що містять: пошук і реєстрацію інформації, її аналіз, аналітико-синтетичне оброблення, зберігання, поширення та захист. Первинна інформація з відкритих джерел після її аналітико-синтетичного опрацювання може стати джерелом доказів у кримінальному провадженні. У цьому значна роль належить портретній експертизі, оскільки значна частина інформації зберігається у вигляді фотознімків і відеозаписів осіб, причетних до вчинення злочинів. Військові РФ здебільшого використовують соціальні мережі й інші інтернет-ресурси для обміну інформацією зі своїми друзями, викладаючи фотоматеріали, зроблені у зоні бойових дій. Керівний склад військових формувань може брати участь у програмах телебачення, коментуючи події, у публічних виступах, документуючи цим свою протиправну діяльність. Виникає питання щодо їх ототожнення та долучення отриманих доказів до матеріалів кримінального провадження. Можуть також виникнути питання, пов'язані з ототожненні зображень наших військових, які загинули або перебувають у полоні. Основним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи або трупа за фотознімком і відеозаписом. Порівняльними матеріалами для ідентифікації особи за фотознімком є фотографії та відеозапис цієї особи, близькі до досліджуваного за часом знімання та ракурсом зображення [6]. За даними дослідження Р. В. Білоус і Т. В. Кузнецової, кількість судово-портретних експертиз, призначених до проведення експертами Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, порівняно з минулими роками зросла втричі [7, с. 17]. Після закінчення війни, ми вважаємо, кількість портретних експертиз збільшиться.

Судово-медичні експертизи та тісно пов'язані з ними молекулярно-генетичні дослідження проводять із метою визначити причину смерті й ідентифікувати загиблих військових і цивільних осіб (зокрема, із місць масових поховань на деокупованій території). Зважаючи на значну кількість молекулярно-генетичних досліджень, стаціонарні лабораторії експертних установ сьогодні не в змозі в повному обсязі забезпечити їх проведення. На практиці позитивні результати у цьому напрямі показує пристрій *ANDE Rapid DNA*, призначений для створення ДНК-ідентифікатора для

швидкої (упродовж 100 хвилин) ідентифікації людини. Нещодавно такими пристроями обладнано всі обласні підрозділи поліції з техніко-криміналістичного забезпечення розслідування.

Проведений нами аналіз експертної діяльності під час розслідування воєнних злочинів довів значне збільшення кількості й різноплановості експертиз, які проводять сьогодні та які проводитимуть у недалекому майбутньому. Збільшення кількості експертиз за окремими напрямками порушує проблему кадрового забезпечення судово-експертної діяльності. Недостатність кадрів відчувається вже сьогодні, що своєю чергою впливає на терміни проведення експертиз.

Перелік джерел посилання

1. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 432 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
3. Пиріг І. В. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). С. 348—353.
4. Експерти ННЦ ICE працюють на місцях ворожих обстрілів / ННЦ ICE : офіц. вебсайт. URL: <https://www.hniise.gov.ua/15341-eksperti-nntsse-pratsyuyut-na-mstsyah-vorozhix-obstrlv.html> (дата звернення: 04.09.2023).
5. КНДІСЕ отримав лазерний 3D сканер «FARO Laser Scanner Focus S» від уряду Німеччини / КНДІСЕ : офіц. вебсайт. URL: <https://kndise.gov.ua/kndise-otrymav-lazernyj-3dskaner-faro-laser-scanner-focus-svid-uryadu-nimechchyny> (дата звернення: 04.09.2023).
6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 04.09.2023).
7. Білоус Р. В., Кузнєцова Т. В. Роль судово-портретної експертизи у кримінальних провадженнях, пов'язаних з російською збройною агресією проти України. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення* : зб. мат-лів всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22.08.2023). Т. 1. Київ, 2023. С. 17—20.

Питання міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи під час війни

Євген Півньов,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2430-3510>, e-mail: Pivnov@hniise.gov.ua

Досліджено окремі питання міжнародної діяльності у сфері судової експертизи під час війни. Акцентовано увагу на розширенні предмету дорожньо-технічної експертизи у зв'язку із появою нових завдань, пов'язаних із викликами війни. Наведено приклади підтримки міжнародних партнерів, що набуває нового сенсу в аспекті розв'язання найскладніших проблем експертного забезпечення правосуддя. Наголошено на необхідності врегулювання цих питань у профільному законі України «Про судову експертизу».

Ключові слова: дорожньо-технічна експертиза; міжнародне співробітництво у галузі судової експертизи; міжнародна допомога; залучення іноземних експертів; кримінальне процесуальне законодавство.